

xemburg: European Commission – Directorate General for Justice. [cit. 7. 8. 2014]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130410_crisis_report_en.pdf>.

Rubery, J. 1988. *Women and Recession*. London: Routledge & Kegan Paul.

Walby, S. 2009. *Gender and the Financial Crisis*. [online]. UNESCO, Project on Gender and the Financial Crisis. [cit. 10. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.lancaster.ac.uk/fass/doc_library/sociology/Gender_and_financial_crisis_Sylvia_Walby.pdf>.

„PRAŽSKÁ ŠKOLA KRITICKÉ TEORIE“ NASTIŇUJE VIZE BUDOUCÍHO ZKOUMÁNÍ SPOLEČNOSTI / RADKA JANEBOVÁ

HRUBEC, M. A KOL. 2013. *KRITICKÁ TEORIE SPOLEČNOSTI. ČESKÝ KONTEXT*. PRAHA: FILOSOFIA, EDIČNÍ ŘADA FILOSOFIE A SOCIÁLNÍ VĚDY.

Monografie *Kritická teorie společnosti* vznikla pod vedením Marka Hrubce z Centra globálních studií v Praze a navázala na další knihy z oblasti kritické teorie vydávané v ediční řadě Filosofie a sociální vědy nakladatelství Filosofia (např. *Spor o Evropu: postdemokracie, nebo předemokracie?* [2005], *Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů* [2008], *Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky* [2011] a další). Kniha nabízí výklad kritické teorie v českém jazykovém prostředí s přesahy do prostředí slovenského.

Publikace obsahuje čtrnáct textů autorek a autorů několika generací tzv. pražské školy kritické teorie, kteří se věnují především současným paradigmatickým výkladům sociálního uznání a globálních interakcí. Jednotlivé kapitoly jsou vždy členěny do tří subkapitol. Nejprve je prezentována recepce zahraniční kritické teorie v českém prostředí, druhá subkapitola se věnuje rozboru českých autorek a autorů ve zkoumané oblasti kritické teorie a poslední část se zabývá výhledy do budoucna a představami jednotlivých autorek a autorů o potřebě rozpracování daného tématu. Tematicky se kniha zaměřuje na kritické analýzy společnosti, zejména

na témata globální nespravedlnosti, feminismu, politické ekologie, interkulturního dialogu, historického výkladu společnosti apod.

Marek Hrubec v kapitole *Globální ne/spravedlnost* analyzuje globální interakce a s nimi spojené sociální nespravedlnosti od 90. let do současnosti. Vzhledem k problematickému vývoji transnacionálních a globálních tendencí (zvláště v oblasti ekonomiky) zdůrazňuje potřebu zkoumání vzájemného vztahu mezi dynamikami lokálních, národních, makroregionálních a globálních procesů. Poznání těchto souvislostí je nezbytné pro formování sociální kritiky ekonomických a politických sil. Hrubec v rámci svého příspěvku přichází s požadavkem extrateritoriálního uznání práv za hranicemi státu, aby státy převzaly odpovědnost za jednání své, svých občanů a především ekonomických subjektů. Lze ocenit, že nad rámec ambicí knihy nejen prezentuje potřeby rozpracování tématu, ale v souladu se základními kritérii kritické teorie také „prakticky“ navrhuje cestu k sociální změně.

Oleg Suša se v kapitole *Politická ekologie: sociálně-ekologická krize* a panství zaměřuje na sociální, politické a morální souvislosti globální změny životního prostředí.

tovalo také o požadavku kulturních změn. Přes všechna opatření, která jsou v některých zemích dlouhodobě zaváděna, a to jak na úrovni státu, tak v rámci samotných institucí, v některých oblastech ke zlepšení nedochází. Institucionální, legislativní a ekonomická opatření by tak měla jít ruku v ruce se snahou o spravedlivé pracovní a studijní podmínky a s úsilím o nabourávání stereotypních představ o „mužské vědě“.

Otázce změny celkového vnímání vědy a jejího paradigmatu se věnovaly rozličně tematicky zaměřené příspěvky během celé konference. Shodovaly se především v důrazu na potřebu změnit patriarchální obraz vědy jako nutně silně hierarchického a konkurenčního prostředí, který však v současné době vzrůstá spolu se silícím „bojem“ o finanční prostředky na výzkum a narůstající pracovní nejistotou. Věda by naopak měla být prostředím, kde je podporována a ceněna spolupráce. Jako jeden z účinných nástrojů takové změny byla uváděna grantová politika podporující projekty týmů, v nichž jsou rovnoměrně zastoupeni zástupci a zástupkyně na různé profesní a studijní úrovni. Takovou strategii zaujala například Bruselská svobodná univerzita, kterou představila Alison Woodward, nebo Kalifornská univerzita v Riverside, kde je jedním z kritérií získání interního grantu zapojení i bakalářských studujících.

Zcela jinou realitu oproti „západnímu“ modelu v závěrečné diskusi představil zástupce České republiky Petr Pavlík, který velmi otevřeně hovořil o domácí situaci, kde genderová rovnost ve vědě není považována za důležité téma a kde chybí jakákoliv vůle rozhodovacích orgánů princip genderové rovnosti ve vědě skutečně prosazovat. Jak uvedl, smyslem bytí politik genderové rovnosti v České republice, které většinou (pokud vůbec existují) zůstávají pouze na papíře, je vytváření jakési „Potěmkinovy vesnice“ pro orgány Evropské unie. Možnost proměny akademického prostředí vidí v generační obměně skupiny mužů, kteří se v současné době nacházejí v mocenských pozicích české vědy a otázku genderové rovnosti ignorují. Na otázku, zda nelze pro genderovou rovnost argumentovat

Ukazuje, jak se prohlubující krize systému panství globálního kapitalismu projevuje krizemi v rovinách ekologické, ekonomické, sociální i politické a postupně se obrací proti samému panství globalizovaného kapitálu.

Vývoji kritické teorie kultury od modernistického zkoumání vztahů mezi kulturou a politikou, společností a ekonomickými zájmy po transkulturalitu se v kapitole *Mezi kulturním a transkulturním obratem* věnuje Milan Kreuzzieger. Upozorňuje, že v souvislosti s posunem referenčního prostoru od národního k transnacionálnímu a s příchodem nových globálních aktérů by se měl změnit i přístup kritické teorie, která by měla vycházet z transdisciplinárního a kosmopolitního rámce.

Lubomír Dunaj se v kapitole *Interkulturní dialog* zabývá potřebou nalezení etických regulátorů fungování lidské společnosti na celoplanetární úrovni. Varuje zejména před eurocentrismem a západocentrismem, které považuje za největší překážky interkulturního dialogu, a relevantnost interkulturního dialogu dokládá především ekonomickým vzestupem nezápádního světa (zejména Číny a dalších zemí skupiny BRICS). Obdobně jako Hrubec ukazuje potřebu mezinárodního občanskoprávního systému, který se bude inspirovat kulturním dědictvím a historickými zkušenostmi všech kultur. Myšlenky a možné přínosy těchto kultur by měly být vzájemně porovnány prostřednictvím interkulturního dialogu. Dunaj klade důraz na zkoumání pojmu „dialektika“ coby metodologického východiska hledání budoucích regulátorů lidské společnosti.

Kapitola Ondřeje Lánského s názvem *Kolonialismus a postkolonialismus* věnuje zcela logicky úvodní část zdůvodnění, proč by se česká kritická teorie měla zabývat důsledky kolonialismu, přičemž argumentuje, že kolonizace jako komplex řady sociálních fenoménů byla zásadním podnětem pro rozšíření evropských sociálních a ekonomických vzorců po celé planetě. Postkoloniální myšlení podle Lánského umožňuje sledovat, jak se evropské formy myšlení spolupodílejí na

výkonu dominance tzv. vyspělých národů nad společnostmi (post)kolonizovanými, a pomáhá identifikovat přítomné prvky moci a násilí (například pomocí binární opozice civilizace vs. barbarství). Za oblasti, které vyžadují další zkoumání, považuje například otroctví a jeho roli při formování současného globálního kapitalismu, transmodernitu či rasismus. Další rozpracování těchto témat může poukázat na základy dominance a útlaku a může ukázat cestu, jak jim čelit.

Zuzana Uhde v kapitole *Feminismus: rovnost v odlišnosti* popisuje vzájemný vztah a vlivy mezi feministickým myšlením a kritickou teorií od 60. let 20. století do současnosti. U obou perspektiv vnímá jako společnou kritiku žité zkušenosti utlačovaných a podřízených skupin, jejímž cílem je nejen vysvětlit struktury útlaku a nadvlády, ale zejména rozpracovat normativní neopresivní vizi společnosti. Jako specifikum feministické teorie uvádí především zaměřenost na žitou zkušenost různých skupin žen. V závěru vyzývá ke kritické analýze nezamýšlených důsledků emancipace žen v podobě, v jaké je prosazována v pozdně moderních kapitalistických společnostech, na životy žen v socioekonomicky, kulturně či geopoliticky znevýhodněném postavení. Varuje před rizikem tzv. deformované emancipace, kdy novodobé globální podřízení emancipace trhu reprodukuje sociální nerovnosti.

Kritickou teorií dějin a představením klíčových autorů a autorek, kteří se teorii kritického historického bádání věnovali, se v kapitole *Historický vývoj* zabývá Michal Pullmann. Ten argumentuje ve prospěch kritického myšlení o dějinách, které je na jedné straně postaveno na analýze a představení principů pojmání dějin v delších časových liniích a na druhé straně připouští určité „diagnózy“ či poučení do budoucna, přičemž by zároveň mělo být podpořeno důrazem na profesionální dějepisce s analýzou historických pramenů prostřednictvím odborných metod historické práce.

vědeckou excelencí, Pavlík odpověděl, že muži, kteří zastávají vedoucí pozice v ČR, nejsou nutně vynikající vědečtí pracovníci, špičky ve svém oboru, a že odkaz na excelenci je jen hezké slovo zakrývající další způsob sortování lidí a rozdělování peněz „správným“ směrem. Dodal také, že by bylo vhodné, aby Evropská unie důsledněji kontrolovala finanční toky, které směřují do nových členských zemí, a důsledně vyžadovala a kontrolovala naplňování principů genderové rovnosti. V závěru svého vystoupení, které se u přítomných setkalo s velice vřelým přijetím, pak uvedl i silný argument, proč by se měla západní Evropa více zajímat o to, jak jsou u nových členů EU naplňovány principy genderové rovnosti. Uvedl, že je potřeba, aby západní Evropa vytvořila cosi jako Marshallův plán pro genderovou rovnost, protože pokud západní Evropa nezmění přístup zemí východní a střední Evropy k těmto otázkám, může se snadno stát, že tyto genderově nesenzitivní země začnou měnit rozhodovací procesy a priority EU a narušovat celkovou mocenskou strukturu a směřování Evropy.

Jedním z hlavních řečníků konference byl Loukas Balafoutas z Univerzity v Innsbrucku, jeden z autorů výzkumu vlivu afirmativních opatření na ochotu žen vstupovat do soutěže. Ve svém příspěvku se zaměřil na to, jaká je efektivita afirmativních opatření na podporu žen (zda tato opatření zvyšují ochotu žen soutěžit), jací vítězové pak z takové soutěže vycházejí a zda jde skutečně o kvalitní kandidáty, a také na to, co se děje v týmu po ukončení takové soutěže (tedy zda mají afirmativní akce další vedlejší efekty, jako je např. negativní vliv na spolupráci v týmu a jeho soudržnost a celkovou produktivitu). Dosavadní výzkumy provedené v této oblasti ukazují, že ochota soutěžit je obecně silně genderově podmíněná. V západních kulturách jsou ženy méně soutěživé než muži, přičemž genderový rozdíl v ochotě soutěžit se projevuje již od věku pěti let. Jinak je tomu ale v matrilineárních kulturách, kde byla naopak pozorována větší soutěživost žen oproti mužům, což naznačuje, že ochota mužů a žen vstupovat do soutěže je silně kulturně

Ondřej Štěch v kapitole *Pospolitosť: proti odcizení* objasňuje cestou rekonstrukce různých konceptů spojení mezi kritickou a komunitaristickou analýzou, respektive mezi emancipací a ukotvením v pospolitosti. Toto propojení činí prostřednictvím analytické kategorie „odcizení“. V závěru navrhuje zkoumat dvě dilemata a možnosti jejich řešení, která ve vztahu k emancipaci řeší malá společenství. Za prvé upozorňuje na možnou protikladnost emancipace a pospolitosti, vzhledem k tomu, že někdy silné pospolitosti mohou jednotlivce omezovat a znemožňovat mu autonomní jednání v zájmu společenství. Za druhé se zdrojem dilematu stává jeden z principů utváření komunity – „vymezování vůči jiným skupinám“, který může být zdrojem nesnášenlivosti pospolitosti vůči skupinám jiným. Na základě těchto dilemat pak formuluje fatální sociální otázky, zda a jak lze uskutečňovat spolu s integrovanými společenstvími zároveň i plnohodnotnou individuální emancipaci a zda a jak by mohla taková společenství existovat bez frakčních konfliktů a vzájemné uzavřenosti.

V kapitole *Občanská společnost a veřejnost* se Lucie Cviklová zabývá otázkou, jak mohou různé konceptualizace, typologie a legitimizace demokracie, občanské společnosti a politické veřejnosti přispět k vysvětlení politických či legitimizačních krizí demokratických systémů. Považuje za potřebné zkoumat důsledky proměny občanské společnosti, která vytváří podmínky pro formální fungování demokratických institucí (participace je nahrazována masovou loajalitou), přičemž jako ideální koncept k tomu vnímá Habermasovu teorii legitimacy. V textu zároveň uvádí příklady kritických empirických analýz americké aféry Watergate a české legitimizační krize z přelomu let 1997 a 1998.

Petra Gümpllová se v kapitole nazvané *Konstitucionalismus a demokracie* zabývá souvislostmi mezi politickou mocí a vyšším psaným zákonem (zejména ústavou). Prezентuje diskusi kriticky smýšlejících autorů k legitimitě politické moci, která se odvíjí zejména okolo kompatibility vlády zá-

kona s moderním kapitalismem, omezování práv a svobod ve jménu neoliberálních idejí či legalismu fungujícímu na úkor demokracie. V závěru představuje model konstitutivní demokracie, který klade důraz na participaci občanek a občanů při ustavování demokracie a který chápe jako alternativu k deliberativním teoriím práva. S tím souvisí i uvedená potřeba historicko-politologické analýzy tvorby Ústavy v České republice v roce 1992.

Situaci kritických teorií médií se v příspěvku *Mediální studia* věnuje Lenka Vochocová, která na vybraných příkladech publikací ukazuje, jak je v české perspektivě zkoumána vazba mezi mocí, ideologií, ekonomickými strukturami a fungováním médií. Klíčová část textu je zaměřena na spor a možnost „smíření“ dvou klíčových pozic kritických mediálních studií, a to kulturních studií a politické ekonomie komunikace.

Michal Hauser v kapitole *Instrumentální rozum* nejprve popisuje, jak se s kritickou teorií vyrovnával režim reálného socialismu, a poukazuje na odlišnost instrumentálního rozumu v pojetí kritické teorie a bývalého režimu. Dále se zabývá pojetím instrumentálního rozumu ze strany Karla Kosíka a Milana Machovce. V závěru objasňuje vazbu instrumentálního rozumu k otázce produkce „postmoderního“ kapitalismu, upozorňuje na novou podobu tzv. „nadinstrumentálně instrumentálního rozumu“ a pokládá otázku, jaký postoj k němu zaujmout (a sám považuje za nutné ho nejen kritizovat, ale i hájit).

Kapitola *Věda a utópia* Ladislava Hohoše se zabývá kritickými teoriemi, které se pokoušejí navrhnout institucionální změny k nastolení vyšší úrovně civilizace. Autor ukazuje navrhované cesty hledání lidské svobody, odstraňování mocenských vztahů, bídy, odcizení z pohledu vybraných kritických autorů.

Ondřej Krochmalný a Pavel Siostrzonek v poslední kapitole *Surrealistické myšlení* porovnávají první generaci kritické teorie označovanou jako frankfurtská škola s první a druhou generací teoretiků českého surrealistického hnu-

podmíněna. V západních kulturách přitom ženy často nejsou ochotny do soutěže vstupovat ani v momentě, kdy je to pro ně výhodné. Důležité je tudíž podle Balafoutase nastavit podmínky tak, aby se zvýšila ochota žen vůbec vstupovat do soutěže. Takovou situaci mohou zajistit právě pozitivní opatření, která podle jeho výzkumu jednoznačně zvyšují ochotu žen soutěžit. Ve výzkumu, který provedl spolu s Matthiasem Sutterem, se jako nejúčinnější ukázala tzv. měkká pozitivní opatření (pokud jsou žena a muž stejně kvalitní, je upřednostněna žena), která zdvojnásobila ochotu žen vstoupit do soutěže, zároveň ale nesnížila ochotu mužů se takto upravené soutěže účastnit. I v případě silného preferenčního zacházení bylo 50 % mužů ochotno se soutěže účastnit (pro srovnání, ochota žen vstupovat do soutěže bez jakéhokoli opatření dosáhla pouze 30 %). Příkladem může být program zavedený Technickou univerzitou v Delftu, která se v roce 2011 rozhodla vypsát pozice pro deset nejlepších profesorek. Do výběrového řízení se přihlásilo i třicet mužů. Pokud jde o kvalitu kandidátů, kteří vzejdou ze soutěže, v rámci které byla uplatněna pozitivní opatření ve prospěch žen, ukázalo se, že tato opatření zároveň zvyšují kvalitu těch, kteří uspějí – do soutěže totiž vstupují i skutečně kvalitní ženské kandidátky. Co se týče týmové dynamiky, ukázalo se, že afirmativní opatření mají pozitivní vliv i na výkonnost celých skupin. Svou přednášku tedy Balafoutas uzavřel tím, že afirmativní opatření na podporu žen jsou skutečně efektivní – zvyšují ochotu žen vstupovat do soutěže, přitahují kvalitní kandidátky a vedou zároveň k vyšší produktivitě týmů.

Závěry této studie jsou velice aktuální už vzhledem k tomu, že na konferenci opakovaně zaznělo, že současná organizace výzkumu vede k posilování prvků soutěže. Například Ilse Costas, Celine Camus a Stephanie Michalczyk ve svém příspěvku o genderových dopadech nové veřejné správy na utváření subjektivit výzkumníků hovořily o ustavování „kultury fotbalových týmů“, bezohledné a vysoce konkurenční, která se navíc stále v některých prostředích reprodukuje na principu „korunních princů“, jež si vedoucí labora-

tí s cílem poukázat na paralely a podobnosti obou skupin. Komparativně docházejí k závěru, že oba významné kritické proudy vykazují srovnatelnou myšlenkovou úroveň, myšlenkové postupy a věnují se obdobným tématům.

Není pochyb o tom, že všechny autorky a všichni autoři disponují hlubokým vhledem do oblasti kritické teorie, byť každá a každý ze svého specifického úhlu pohledu či tématu. Pokud lze monografii něco vytknout, pak je to spíše určitá nedisciplinovanost v jednotlivých kapitolách. V monografii se ne vždy podařilo dodržet deklarovanou strukturu a záměr textů, což se projevuje již v nejednotném názvu hlavních subkapitol. Kapitoly jsou sice vždy členěny do tří subkapitol, ale zejména v pojetí třetích kapitol lze pozorovat značné rozdíly. Některé autorky a autoři šli dokonce nad rámec poslání třetí subkapitoly a lze u nich vysledovat „praktičnost“ v podobě konkrétních podnětů pro sociální změnu (např. Hrubec, Štěch). Část autorek a autorů se držela avizovaného záměru subkapitoly a navrhovala možné oblasti budoucího zkoumání daného tématu (např. Kreuzzieger, Dunaj, Lánský, Uhde, Gumplová, Vochocová, Cviklová), ale v některých kapitolách jsou třetí subkapitoly pojaty spíše jako závěry a vize zkoumání tématu absentuje (např. Suša, Hauser, Hohoš).

Přínosu publikace by také přispěla lepší komunikace některých autorů se čtenářkami a čtenáři. Není zcela jasné,

kdo je cílovou skupinou předkládané knihy, a přestože je na obálce knihy uvedeno, že je určena pro „zájemce o filozofii, sociologii, politologii, kulturní studia, globální studia apod.“, nelze ze slova „zájemce“ odvodit jeho předpokládanou úroveň znalostí. Je-li určena pro odbornou veřejnost, pak se lze ptát, zda pojetí prvních a druhých subkapitol není až příliš přehledové. Pokud by monografie chtěla směřovat i mimo odbornou veřejnost, pak by komfortnější četbě prospěla v každé kapitole důsledná formulace cíle nebo alespoň záměru příspěvku, logické struktury textu a rovněž vlastní pozicionality autorky či autora (především ve vztahu k požadavku normativity). Někteří autoři mají totiž tendenci prezentovat své vlastní názory jako fakta, což může čtenářky a čtenáře „mimo obor“, kteří neznají kontextová východiska píšících, mást.

Uvedené výhrady jsou spíše estetickými vadami na „kráse“ než nedostatky „charakteru“. Pro čtenářku a čtenáře, kteří hledají informace o kritické analýze společnosti, zejména v oblastech, jako jsou pojetí globální nespravedlnosti, politické ekologie, interkulturního transkulturního dialogu, postkolonialismu, feminismu, kritické teorie pospolitosti, občanské společnosti, demokracie, konstitucionalismu či mediálních studií, bude tato kniha nejen zajímavým zdrojem informací, ale také zdrojem podnětů a otázek k přemýšlení.

NOVÝ POHLED NA POLITIKU GENDERU V OBDOBÍ SOCIALISMU? /

ROMANA VOLEJNÍČKOVÁ

HAVELKOVÁ, HANA, OATES-INDRUCHOVÁ, LIBORA (EDS.). 2014. *THE POLITICS OF GENDER CULTURE UNDER STATE SOCIALISM. AN EXPROPRIATED VOICE*. LONDON, NEW YORK: ROUTLEDGE.

V úvodu recenzované knihy editorky Hana Havelková a Libora Oates-Indruchová sumarizují dosavadní výzkum, kte-

rý byl realizován k tématům genderu a socialismu nebo postavení žen v období socialismu. Jak ale editorky upo-

toři a kateder k sobě vyberou a podporují je. Vzhledem k výše uvedeným poznatkům tak není s podivem, že možnost žen v takovém prostředí soutěžit je minimální a motivace v něm zůstávat rovněž.

Silným tématem, které se na konferenci opakovaně objevovalo, bylo zahrnutí genderové dimenze do kurikula technických a přírodních věd a spolupráce mezi genderovými experty a expertkami a výzkumníky a výzkumnicemi z těchto oborů. Epistemická východiska těchto vědních kultur jsou zjevně odlišná, což může způsobovat řadu nedorozumění a frustrací. Corinna Bath ve své práci s inženýry používá genderová studia jako nástroj ke zpochybnění zažitých předpokladů ve vývoji technologií, které jsou často považovány za danost. Se svými studenty otevírá otázky týkající se toho, kdo nebo co je v dané technologii vynecháno, pro koho je daná technologie určena a pro koho není, jaké jsou předpoklady v pozadí návrhu technologie. S těmito předpoklady potom v průběhu kurzu pracují a snaží se promýšlet, jak by návrh technologie vypadal, kdyby byl vyvíjen s předpokladem odlišné cílové skupiny, a proč je vlastně daná technologie navrhována pro určitého implicitního uživatele. Zároveň bylo výrazným tématem, jak vyučovat technické a přírodovědné obory, aby neodrazovaly dívky, a jak poskytovat podporu v netradiční výuce učitelům a učitelkám (Ilse Bartosch z Vídeňské univerzity se například věnovala výzkumu vyučujících fyziky).

Dalším tématem, které se prolínalo příspěvky, byla kombinace vědecké profese a rodičovství. Rodičovská a zvláště mateřská zkušenost a potřeba rozdělit alespoň v určitém období života svou pozornost mezi vědeckou práci a péči o děti, stále zůstává problémem. Se vzrůstající soutěživostí akademického prostředí se přitom rodičovství, a zvláště mateřství, stává stále větším handicapem při budování úspěšné vědecké kariéry. Způsoby, jakými vědkyně reflektují toto znevýhodnění, se zabýval příspěvek Isabely Bubr-Ennsner, který se věnoval otázce bezdětnosti mezi vědkyněmi a rozdílu mezi plánovaným (ideálním) a skutečně realizovaným počtem dětí